

כֹּה

טו

וְאָעִידָה בָּם

אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ:

כִּי יִדְעֹתִי

וּלְךָ

אֲחֵרֵי מוֹתִי

כִּי־הִשְׁחַת תִּשְׁחַתּוּן

וּסְרֹתָם מִן־

הַדָּרֶךְ

אֲשֶׁר צִוִּיתִי

אֲתֶכֶם

וּקְרָאת אֲתֶכֶם הֲרַעָה

בְּאֲחֵרֵית הַיָּמִים

כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הֲרַעָה

בְּעֵינַי יְהוָה

יִי לְהַכְעִיסוֹ

בְּמַעֲשֵׂה יַדֵּיכֶם:

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה

בְּאָזְנִי כָּל־

קֶהַל יִשְׂרָאֵל

אֶת־דְּבַרֵי הַשִּׁירָה

הַזֹּאת

עַד תִּמָּם:

כּו

א הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֵד בָּרָה

וּתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַר־פִּי: קמז° האזינו

ב יַעֲרֹף כַּמָּטֵר לִקְחֵי

תִּזְל כַּטֵּל אֲמַרְתִּי

כְּשֹׁעִירָם עַל־יְדֹשָׁא

וְכַרְבִּיכִים עַל־יַעֲשָׁב:

ג כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא

הֲבוּ גִדְל לְאֱלֹהֵינוּ:

תרגום אונקלוס

ואסדה בהון ית שמיא וית ארעא טו ארי ידענא בתר דאמות ארי חבלא תחבלון ותסטון מן ארחא די פקדית יתכון ותערע יתכון בשתא בסוף יומיא ארי תעבדון ית דביש קדם יי לארגנא קדמוהי בעובדי ידיכון יז ומליל משה קדם כל קהלא דישראל ית פתגמי תושבחתא הדא עד דשלימו

א אציתו שמיא ואמלל ותשמע ארעא מימרי פמי ב יבסס כמטרא אולפני יתקבל כטלא מימרי כרוחי מטרא דנשבין על דתאה וכרסיסי מלקושא די על עשבא ג ארי בשמא דיי אנא מצלי הבו רבותא קדם אלהנא

פירוש רש"י

וְאָעִידָה בָּם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. וְאֵם תֹּאמַר הֲרִי כִּבְר הַעִיד לְמַעַלָּה "הַעִדְתִּי בְכֶם הַיּוֹם וְגו'" (לעיל כד:ט), הַתֵּם לְיִשְׂרָאֵל אָמַר אֲבָל לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ לֹא אָמַר, וְעַכְשָׁיו בֹּא לֹדַר "הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְגו'" (להלן כו:א): (טז) אֲחֵרֵי מוֹתִי כִּי הִשְׁחַת תִּשְׁחִיתוּן. וְהֲרִי כָּל יְמוֹת יְהוֹשֻׁעַ לֹא הִשְׁחִיתוּ, שְׁנֵאמַר "וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ" (יהושע יד:מח), מִכַּאֲן שֶׁתְּלַמִּידוֹ שֶׁל אָדָם חָבִיב עָלָיו כְּגֹפּוֹ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁיְהוֹשֻׁעַ חֵי הָיָה נִרְאָה לְמֹשֶׁה כְּאִלוֹ הוּא חֵי:

סדר כו (א) הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם. שְׁאֲנִי מִתְרַה בְּהֶם בְּיִשְׂרָאֵל, וְתַהֲיוּ אֲתֶם עֵדִים בְּדַבָּר, שֶׁכֶּךָ אֲמַרְתִּי לְהֶם שְׁאֲתֶם תַּהֲיוּ עֵדִים, וְכֵן "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ". וְלִמָּה הַעִיד בְּהֶם שָׁמַיִם וְאָרֶץ, אָמַר מֹשֶׁה, אֲנִי בְּשׂוֹר וְדָם, לְמַחֵר אֲנִי מֵת, אִם יֵאמְרוּ יִשְׂרָאֵל לֹא קִבְּלָנוּ עָלֵינוּ הַבְּרִית, מִי בֹא וּמְכַחֵשׁ, לְפִיכֶךָ הַעִיד בְּהֶם שָׁמַיִם וְאָרֶץ, עֵדִים שֶׁהֵם קִיְּמִים לְעוֹלָם. וְעוֹד, שְׁאֵם יִזְכּוּ יְבוֹאוּ הַעֵדִים וְיִתְּנוּ שְׂכָרָם, "הַגִּפְּן תִּתֵּן פְּרִיָּה וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טֵלָם" (בנבואות זכריה, תרי עשר יח:כח), וְאִם יִתְחַיְּבוּ תַּהֲיֶיהָ בְּהֶם יַד הַעֵדִים תִּחְלָה, וְיַעֲצֹר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטֵר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת

על פסוק ג: כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הֲבוּ גִדְל לְאֱלֹהֵינוּ: החובה לברך את שם ה' גם בתהילים בראש סדר ו' בְּרוּךְ הו' א' יִשְׂרָאֵל מִהַעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אָמֵן | וְאָמַר:

כֹּז	ד	הַצּוֹר תְּמִים פִּעְלוֹ	כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט	הַאֲזִינוּ
		אֵל אֲמוֹנָה וְאֵין עֹל	צַדִּיק וְיֵשֶׁר הוּא:	
	ה	שַׁחַת לוֹ לֹא בָנָיו מוֹמִם	דּוֹר עֲקָשׁ וּפְתִלְתַּל:	
	ו	הָ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת	עִם נָבֵל וְלֹא חָכֵם	
		הַלּוֹא־הוּא אָבִיךָ קִנְיָךְ	הוּא עֲשֵׂךְ וַיִּכְנַנְךָ:	
	ז	זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם	בֵּינוּ שָׁנוֹת דֹּר־וְדוֹר	שְׁנֵי ב
		שֶׁאֵל אָבִיךָ וַיִּגְדֹּךְ	זִקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לְךָ:	
	ח	בְּהִנָּחַל עֲלִיּוֹן גּוֹיִם	בְּהַפְרִידוּ בְנֵי אָדָם	
		יֵצֵב גְּבֻלַת עַמִּים	לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:	
	ט	כִּי חָלַק יְהוָה עִמּוֹ	יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ:	

תרגום אונקלוס

ד תקיפא דשלמין עובדוהי ארי כל ארחתה דינא אלהא מהימנא דמן קדמוהי עולה לא נפק מן קדם דזפי וקשיט הוא ה חבילו להון לא לה בנאי די פלחו לטעותא דרא דאשניו עובדוהי ואשתניו ו הא קדם יי אתון גמלין דא עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו הלא הוא אבוך ואת די לה הוא עבדך ואתקנך ז אדכר יומין דמן עלמא אסתפל בשני דר ודר שאל אבוך ויחוי לך סביך ויימרון לך ח באחסנא עלאה עממיא בפרשותה בני אנשא קיים תחומי עממיא למנין בני ישראל ט ארי חלקא דיני עמה יעקב ערב אחסנתה

פירוש רש"י

כן בכל מיני בסיס וכן, מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים, כרף שהפל תלוי בו: (ז) זכור ימות עולם. מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס, ודור המבול ששטפם. דבר אחר, לא נתתם לבבכם על שעבר, "בינו שנות דור ודור" להפיר להבא, שיש בידו להטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראו אבות, כמו שנאמר באליהו "אבי אבי רכב ישראל" (מלכים יט: מב): זקניך. אלו החכמים: ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקדוש ברוך הוא למכעיסיו את חלק נחלתם, הציפם ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם, ולא עשה כן, אלא "יצב גבולת עמים", קימם ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם, ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שיירדו למצרים הציב גבולת עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת, לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת, ומי הוא חלקו, "עמו", ומי הוא עמו, "יעקב חבל נחלתו", והוא השלישי באבות, המשלש בשלש זכויות, זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו, הרי ג', כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים. והוא ובניו היו לו לנחלה, ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק:

(ד) הצור תמים פעלו. אף על פי שהוא חזק כשמביא פרענות על עוברי רצונו, לא בשטף הוא מביא כי אם בדין, כי "תמים פעלו": אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא, ואף על פי שמאחר את תגמולם, סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו, וכן ראוי וישר להם. "צדיק" מפי הבריות "וישר הוא" וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו'. כתרגומו, "חבילו להון לא ליה": בניו מומם. בניו היו, והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם. מומם של בניו הוא ולא מומו: דור עקש. עקום ומעקל, כמו "ואת כל הישרה יעקשו" (בנבואות מיכה, תרי עשר ילח), ובלשון משנה "חלדה ששניה עקומות ועקושות": ופתלתול. אנטורטייליש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל: פתלתל. מן התיבות הכפולות כמו "ירקרק", "אדמדם" (ויקרא ח: כא), סחרחר (תהלים מזמור לו שלנו:יא), סגלגל: (ו) הלה תגמלו זאת. לשון תימה, וכי לפניו אתם מעציבין, שיש בידו לפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות: עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להטיב ולהרע: הלא הוא אביך קנך. שקנאך, שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה, שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך. אמה באמות: ויכננך. אחרי

כֹּז	יִמְצְאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר	וּבַתְּהוֹ יִלֵּל יִשְׁמֹן	הַאֲזִינוּ
	יִסְבְּכֶנּוּהוּ יְבוֹנְנֵהוּ	יִצְרְנֵהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינָיו:	
יָא	כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוֹ	עַל-גּוֹזְלָיו יִרְחֹף	
	יִפְרֹשׁ כַּנְּפָיו יִקְחֵהוּ	יִשְׂאֵהוּ עַל-אַבְרָתוֹ:	
יָב	יְהוּה בְּדָד יִנְחֵנּוּ	וְאִין עֲמוֹ אֵל נִכְר:	
יָג	יִרְכְּבֵהוּ עַל-בְּמוֹתַי [בְּמַתַּי] אֶרֶץ	וַיֹּאכֵל תְּנוּבֹת שָׂדֵי	שְׁלִישִׁי ג
	וַיִּנְקֵהוּ דָבֶשׁ מִסְּלַע	וְשִׁמֹן מִחֲלָמִישׁ צוּר:	

תרגום אונקלוס

י ספיק צרפיהון בארעא מדברא ובית צחונא אתר די לית מיא אשננון סחור סחור לשכנתה אלפנון פתגמי אורייתא נטרנון ככבת עיניהון יא כנשרא דמחיש לקנה על בנהי מתחופף פריס גדפוהי מקבלהון מנטלהון על תקוף אברהי יב יי בלחודוהי עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא יתקם קדמוהי פלחן טעון יג אשננון על תקפי ארעא ואוכלנון בות סנאיהון ויהב להון בות שליטי קרוין ונכסי יתבי כרפיז תקיפין

פירוש רש"י

ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם, לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר, אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ, לפיכך נושאן על כנפיו, אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בכני. אף הקדוש ברוך הוא, "ואשא אתכם על כנפי נשרים" (שמות יד:לא), כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות, מיד "ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו'" (שם יא:ה-ו): (יב) ה' בודד ינחננו. בטח ובודד נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי העובדי כוכבים להראות כחו ולהלחם עמם. ורבותינו דרשוהו על העתיד, וכן תרגם אונקלוס, ואני אומר דברי תוכחה הם, להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד, ולא יזכרו לא הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם, לפיכך צריך לישב הדבר לכאן ולכאן, וכל הענין מסב על "זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר" (לעיל פסוק ז), פן עשה להם וכן עתיד לעשות, כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכבוהו על במתי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכבוהו וגו'. על שם שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פרות ארץ ישראל שקלים לנוב ולהתבשל מכל פרות הארצות: וינקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית, הלך ומצא דבש צף על פיה, אמר לו זו של דבש היא, אמר לו השקע ירך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש חלב: במותי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע. כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש (לעיל ז:ל) וכשהוא דבוק נקוד חלמיש:

מפתח סדרי התנ"ך

השגחת ה' במדבר בנבואת עמוס (תרי עשר, ראש סדר ו) ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולף אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את-ארץ האמרי:

כֹּז

יָד חֲמַאת בָּקָר וְחֵלֶב צֵאן

הָאֲזִינוּ עִם-חֵלֶב פָּרִים

וְאֵילִים בְּנֵי-בֶשֶׁן וְעִתּוּדִים

עִם-חֵלֶב כְּלִיֹּת חֹטָה

וְדָם-עֵנַב תִּשְׁתֶּה-חֲמָר:

וַיִּשְׁמַן יִשְׂרוּן וַיִּבְעֹט

שְׁמַנֵּת עֲבִית כְּשִׁית

וַיִּטֹּשׁ אֱלֹהֶ עֲשָׂהוּ

וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ:

יִקְנָאָהוּ בְזָרִים

בְּתוֹעֵבֹת יִכְעִסָּהוּ:

יִזְבְּחוּ לִשְׂדִים לֹא אֱלֹהֶ

אֱלֹהִים לֹא יִדְעוּם

חֲדָשִׁים מִקְרָב פָּאוּ

לֹא שְׁעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם:

צוּר יִלְדֶךָ תִּשִׁי

וַתִּשְׂכַּח אֵל מִחֻלְלֶךָ:

וַיִּרְא יְהוָה וַיִּנְאֹץ

כִּי מִכַּעַס בְּנָיו וּבְנֵיתָיו:

וַיֹּאמֶר אֲסַתִּירָה פָּנָי מֵהֶם

אֲרֹאָה מֶה אַחֲרֵיתֶם

כִּי דוֹר תִּהְפֹּכֵת הִמָּה

תרגום אונקלוס

יד יִהְיֶה לְהוֹן בִּזְת מִלְכִּיהוֹן וְשִׁלְטִיהוֹן עִם עוֹתֵר רַבְרִיִּיהוֹן וְתִקְפִּיהוֹן עֲמָא דְאַרְעֵהוֹן וְאַחְסַנְתֵּהוֹן עִם בִּזְת חִילִּיהוֹן וּמְשִׁרְתֵּהוֹן וְדָם גְּבִרִיהוֹן יִתְשֵׁד כְּמִיא טו וְעֵתֵר יִשְׂרָאֵל וּבְעֵט אֲצִלַּח תִּקּוּף קָנָא נִכְסִין וְשִׁבְק פִּלְחָן אֱלֹהָא דְעַבְדָּה וְאַרְגִּזוּ קָדָם תִּקְיָפָא דְפָרְקָה טו אֲקִנְיָאוּ קְדֻמוּהִי בְּפִלְחָן טַעוּן בְּתוֹעֵבָתָא אֲרַגְיִזוּ קְדֻמוּהִי יו דְבַחוּ לְשִׁדִּין דְלִית בְּהוֹן צְרוּף דְחֻלְלָן דְלֹא יִדְעוּן חֲדָתִין דִּי מִקְרִיב אֲתַעֲבִידוּ לֹא אֲתַעֲסִקוּ בְּהוֹן אֲבִהֵתְכוֹן יח דְחֻלַּת תִּקְיָפָא דְבְרָאָךְ אֲתַנְשֵׁתָא שְׁבַקְתָּא פִּלְחָן אֱלֹהָא דְעַבְדְּךָ יט וְגַלִּי קָדָם יי וְתִקַּף רַגְזָה מְדַאֲרִיזוּ קְדֻמוּהִי בְנִין וּבְנִין כ וְאָמַר אֲסַלַּק שְׁכַנְתִּי מִנְהוֹן גְּלִי קְדָמִי מַה יְהִי בְּסוֹפִיהוֹן אַרְי דְרָא דְאַשְׁנִיו אַנּוּן

פירוש רש"י

כְּשִׁית. יֵשׁ לְשׁוֹן קָל בְּלִשׁוֹן כְּסוּי, כְּמוֹ "וְכִסָּה קְלוֹן עָרוֹם" (משלי ג:פו), וְאִם כָּתַב 'כְּשִׁית' דְּגוֹשׁ, הִיָּה נִשְׁמַע כְּסִית אֶת אַחֲרִים, כְּמוֹ "כִּי כִסָּה פָּנָיו" (איוב ס:). וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ. גְּנָהוּ וּבְזָהוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "אַחֲרֵיהֶם אֵל הַיִּכָּל ה' וְגו'" (יחזקאל ד:טז), אֵינן לָךְ נִבּוּל גְּדוּל מְזָה: (טז) יִקְנָאָהוּ. הִבְעִירוּ חֲמָתוֹ וְקִנְאָתוֹ: בְּתוֹעֵבֹת. בְּמַעֲשֵׂים תְּעוּבִים, כְּגוֹן מִשְׁכַּב זָכוּר וּכְשָׁפִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם תוֹעֵבָה: (יז) לֹא אֱלֹהֶ. כְּתַרְגוּמוֹ "דְּלִית בְּהוֹן צְרוּף", אֵלּוּ הִיָּה בָהֶם צְרוּף לֹא הִיָּתָה קִנְאָה כְּפּוֹלָה כְּמוֹ עֲכָשִׁיו: חֲדָשִׁים מִקְרָב פָּאוּ. אֲפִלוּ הָאֲמוֹת לֹא הָיוּ רַגִּילִים בָּהֶם, נִכְרִי שֶׁהָיָה רוֹאֵה אוֹתָם הִיָּה אוֹמֵר זֶה צֵלֶם יְהוּדִי: לֹא שְׁעָרוּם אֲבוֹתֵיכֶם. לֹא יָרְאוּ מֵהֶם, לֹא עֲמָדָה שֶׁעֲרַתָּם מִפְּנֵיהֶם, דְּרָף שְׁעָרוֹת הָאָדָם לַעֲמוּד מִחֲמַת יְרֹאָה. כִּף נִדְרָשׁ בְּסַפְרִי. וַיֵּשׁ לְפָרֵשׁ עוֹד, "שְׁעָרוֹם" לְשׁוֹן "וּשְׁעִירִים יִרְקְדוּ שֵׁם" (ישעיה ה:מב), שְׁעִירִים הֵם שְׂדִים, לֹא עֲשׂוּ אֲבוֹתֵיכֶם שְׁעִירִים הִלְלוּ: (יח) תִּשִׁי. תִּשְׂכַּח. וּרְבוּתֵינוּ דְרָשׁוּ, כְּשֶׁבֵּא לְהַטִּיב לָכֶם אֲתָם מִכְּעִיסִין לְפָנָיו וּמְתִישִׁים כָּחוּ מִלְּהַטִּיב לָכֶם: אֵל מִחֻלְלֶךָ. מוֹצִיאָךְ מִרְחָם, לְשׁוֹן "יְחַלֵּל אֵילֹת" (תהלים מזמור כח שלנו:ט), "חִיל פִּיֹלְדָה" (ירמיה ד:כג): (כ) מֶה אַחֲרֵיתֶם. מַה תַּעֲלֶה בָהֶם בְּסוֹפָם: כִּי דוֹר תִּהְפֹּכֹת הִמָּה. מִהֶפְכִּין רְצוּנִי לְכַעַס:

(יד) חֲמַאת בָּקָר וְחֵלֶב צֵאן. זֶה הִיָּה בִימֵי שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר "עֲשֶׂרָה בָּקָר בְּרֵאִים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה צֵאן" (מלכים ד:ד): עִם חֵלֶב פָּרִים. זֶה הִיָּה בִימֵי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֹכְלִים פָּרִים מִצֵּאן" (בנבואות עמוס, תרי עשר ז:יח): עִם חֵלֶב כְּלִיֹּת חֹטָה. זֶה הִיָּה בִימֵי שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי לְחֵם שְׁלֹמֹה וְגו'" (מלכים ד:ג): וְדָם עֵנַב תִּשְׁתֶּה חֲמָר. בִּימֵי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים, "הַשְּׂתִים בְּמִזְרְקֵי יֵין" (בנבואות עמוס, תרי עשר ז:כ): חֲמַאת בָּקָר. הוּא שְׁמֵן הַנִּקְלָט מֵעַל גְּבִי הַחֵלֶב: וְחֵלֶב צֵאן. חֵלֶב שֶׁל צֵאן, וְכִשְׁהוּא דְבוּק נִקּוּד "חֵלֶב", כְּמוֹ "בְּחֵלֶב אֱמוֹ" (לעיל יב:כא): פָּרִים. כְּבָשִׂים: וְאֵילִים. כְּמִשְׁמָעוֹ: בְּנֵי בֶשֶׁן. שְׁמָנִים הָיוּ: כְּלִיֹּת חֹטָה. חֲטִים שְׁמָנִים כְּחֵלֶב כְּלִיֹּת וְגִסְיִן כְּכוֹלִיא: וְדָם עֵנַב. תִּהְיֶה שׁוֹתָה יֵין טוֹב וְטוֹעֵם יֵין חָשׁוּב: חֲמָר. יֵין בְּלִשׁוֹן אֲרָמִי: חֲמָר. אֵינן זֶה שֵׁם דְּבָר אֱלֹא לְשׁוֹן מִשְׂכַּח בְּטַעַם, וּוּיִינוֹ שֶׁ בְּלַעַז. וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ שְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַלְלוּ אַחַר תְּרַגּוּם שֶׁל אוֹנְקֵלוֹס, "אַשְׁרִינוּן עַל תִּקְפִּי אֲרַעָא וְגו'": (טו) עֲבִית. לְשׁוֹן עֲבִי: כְּשִׁית. כְּמוֹ כְּסִית, לְשׁוֹן "כִּי כִסָּה פָּנָיו בְּחֻלְבוֹ" (איוב ג:קד), כְּאָדָם שֶׁשְׁמֵן מִבְּפָנָיו וּכְסָלוֹ נִכְפְּלִים מִבְּחוּץ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וַיַּעַשׂ פִּימָה עָלַי כְּסֵל" (שם):

כֹּו	כֹּא בָנִים לֹא־אִמְנָן בָּם:	הֵם קִנְאוּנִי בְּלֹא־אֵל	הֵאזִינוּ
	כַּעֲסוּנִי בְּהַבְלִיהֶם	וְאֲנִי אֶקְנִיאֵם בְּלֹא־עֵם	
כב	כִּי־בָגִי נָבַל אֶכְעִיסֶם:	כִּי־אֵשׁ קִדְחָה כַּאֲפִי	
	וַתִּיקַד עַד־שָׂאוֹל תַּחֲתִית	וַתֹּאכַל אֶרֶץ וַיִּבְלָה	
כג	וַתִּלְהַט מוֹסְדֵי הָרִים:	אֶסְפָּה עֲלֵימוּ רַעוֹת	
כד	חֲצִי אֶכְלָה־בָּם:	מִזֵּי רָעַב וּלְחָמִי רֶשֶׁף	
	וְקָטַב מְרִירִי	וְשָׁן־בְּהֵמַת אֲשַׁלַּח־כֶּם	
כה	עַם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר:	מַחוּץ תִּשְׁכַּל־חֶרֶב	
	וּמַחֲדָרִים אֵימָה	גַּם־בַּחוּר גַּם־בַּתוּלָה	
כו	יֹונֵק עַם־אִישׁ שִׁיבָה:	אִמְרַתִּי אֶפְאִיהֶם	

תרגום אונקלוס

בְּנִיָּא דְלִית בְּהוּן הִימְנוּ כֹּא אֲנוּן אֶקְנִיאֵנוּ קְדָמִי בְּלֹא דְחִלָּא אֶרְגִּיזוּ קְדָמִי בְּפִלְחָן טַעוּן וְאֲנֵא אֶקְנִינוּן בְּלֹא עֵם בְּעַמָּא טַפְשָׂא אֶרְגִּזוּן כֹּו אֶרִי קְדוּם תַּקִּיף כַּאֲשֵׁא נִפְק מִקְדָּמִי בְּרִגְזוּ וְשִׁצִי עַד שְׂאוֹל אֶרְעִית וְאֶסְפָּה אֶרְעָא וְעַלְלַתָּה וְשִׁצִית עַד סִפִּי טוּרִיָּא כֹּו אָסַף עֲלֵיהוּן בִּישִׁין מַכְתְּשֵי אֲשִׁצִי בְּהוּן כֹּו נִפְיַחִי כִּפֶן וְאֶכּוּלִי עוּף וּכְתִישִי רוּחִין בִּישִׁין וְשָׁן חִיוֹת בְּרָא אֲגִירִי בְּהוּן עֵם חֲמַת תְּנִינֵא דְזֹחֲלִין בְּעַפְרָא כֹּו מִבְּרָא תַתְּכַל חֶרֶבָא וּמַתְּנִיָּא חֶרְגַת מוּתָא אֶף עוֹלְמִיהוּן אֶף עוֹלְמַתְהוּן יִנְקִיהוּן עֵם אֲנֵשׁ סְבִיהוּן כֹּו אִמְרִית יַחּוּל רוּגְזִי עֲלֵיהוּן וְאֲשִׁצְנוּן

פירוש רש"י

רֶשֶׁף יִגְבִּיהוּ עוּף" (איוב א:פט), וְהֵם שְׂדִים: וְקָטַב מְרִירִי. וּכְרִיתוֹת שָׂדֵי שֶׁשָׂמוּ מְרִירִי: קָטַב. כְּרִיתָהּ, כְּמוֹ "אֵהִי קָטַבְךָ שְׂאוֹל" (בנבואות הושע, תרי עשר ג:מד): וְשָׁן בְּהֵמוֹת. מַעֲשֵׂה הִיָּה וְהִיוּ הַרְחֵלִים נוֹשְׁכִין וּמְמִיתִין: חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר. אֶרֶס נַחֲשִׁים הַמְהַלְכִים עַל גַּחוֹנָם עַל הָעָפָר כַּמִּים הַזּוֹחֲלִים עַל הָאֶרֶץ. 'זֹחֲלָה' לְשׁוֹן מְרוּצַת הַמִּים עַל הָעָפָר, וְכֵן כָּל מְרוּצַת דְּבַר הַמְשַׁפֵּשֵׁף עַל הָאֶרֶץ וְהוֹלֵךְ: (כה) מַחוּץ תִּשְׁכַּל חֶרֶב. מַחוּץ לְעִיר תִּשְׁכַּלְם חֶרֶב גִּיסוֹת: וּמַחֲדָרִים אֵימָה. כְּשֶׁבוֹרַח וְנִמְלֵט מִן הַחֶרֶב חֲדָרֵי לְבוֹ נְקוּפִים עֲלֵיו מַחֲמַת אֵימָה וְהוּא מֵת וְהוֹלֵךְ בָּהּ. דְּבַר אַחֵר "וּמַחֲדָרִים אֵימָה", בְּפִיֹּת תִּהְיֶה אֵימַת דְּבַר, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי עָלָה מוֹת בְּחַלוּנֵינוּ" (ירמיה ה:גה), וְכֵן תִּרְגַּם אוֹנְקֵלוֹס. דְּבַר אַחֵר, "מַחוּץ תִּשְׁכַּל חֶרֶב" עַל מָה שֶׁעָשׂוּ בַּחוּצוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וּמִסְפַּר חֲצוֹת יְרוּשָׁלַם שֶׁמֶתֶם מִזְבָּחוֹת לְבִשְׁת" (שם ו:מא): וּמַחֲדָרִים אֵימָה. עַל מָה שֶׁעָשׂוּ בְּחֲדָרֵי חֲדָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר "אֲשֶׁר זָקְנֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל עָשִׂים בַּחֲשֵׁךְ אִישׁ בְּחֲדָרֵי מִשְׁכִּיתוֹ" (יחזקאל ד:יב): (כו) אִמְרַתִּי אֶפְאִיהֶם. אִמְרַתִּי בְּלִבִּי אֶפְאֶה אוֹתָם. וַיֵּשׁ לְפָרֵשׁ "אֶפְאִיהֶם" אֲשִׁיתֶם פְּאֵה, לְהַשְׁלִיכֶם מֵעַלִּי הַפֶּקֶר, וְדוֹגְמַתּוּ מְצִינוּ בְּעֶזְרָא "וַתִּתֵּן לָהֶם מַמְלָכוֹת וְעַמִּים וַתְּחַלְקֶם לְפָאֵה" (עזרא ח:לא), לְהַפְקֵר, וְכֵן חִבְרוּ מִנְחָם. וַיֵּשׁ פּוֹתָרִים אוֹתוֹ כְּתַרְגוּמוֹ, "יַחּוּל רוּגְזִי עֲלֵיהוּן", וְלֹא יִתְכַן, שָׂאֵם כֵּן הוּא לִיָּה לְכַתּוּב 'אֶפְאִיהֶם', אַחַת לְשִׁמוּשׁ וְאַחַת לְיִסוּד, כְּמוֹ "אֶאֱזָרְךָ" (ישעיה יח:כה) "אֶאֱמַצְכֶם בְּמוֹ פִי" (איוב ג:קיו)

כז	כז	אֲשֶׁבִיתָהּ מֵאֲנוּשׁ זָכָרָם:	לוֹלֵי כַעַס אוֹיֵב אָגוּר	האזינו
כח	כח	וְיִנְכְרוּ צָרֵימוֹ	פֶּן־יֹאמְרוּ יָדְנוּ רָמָה	
כט	כח	וְלֹא יִהְיֶה פֶּעַל כָּל־זֹאת:	כִּי־גוֹי אֲבָד עֲצוֹת הֵמָּה	
ל	כט	וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה:	לֹו חֲכָמוֹ יִשְׁכִּילוּ זֹאת	חמישי ה
לא	ל	וְיִבְנוּ לְאַחֲרֵיתָם:	אֵיכָּה יִרְדֹּף אַחַד אֶלְף	
לב	לא	וַיִּסּוּ רַבְּבָה	אִם־לֹא כִי־צוּרִים מְכָרָם	
לג	לב	וַיִּהְיֶה הַסְּגִירָם:	כִּי לֹא כְצוּרָנוּ צוּרִים	
לד	לג	וְאֵיבֵינוּ פְּלִילִים:	כִּי־מִגֶּפֶן סֹדִם גִּפְנֹם	
לה	לד	וּמִשְׁדַּמַּת עֲמָרָה	עֲנַבְמוֹ עֲנַב־רוֹשׁ	
	לה	אֲשֶׁכֶּלֶת מְרֹרֶת לָמוֹ:	חֶמֶת תַּנְיָנִים יֵינָם	
		וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר:	הֲלֹא־הוּא כְּמַס עֲמָדֵי	
		חֲתוּם בְּאוֹצְרֹתַי:	לִי נֶקֶם וְשָׁלֵם	

תרגום אונקלוס

אבטל מבני אנשא דוכרניהון כו אלוֹלפון רגזא דסנאה כניש דילמא יתרברב בעל דכבא דילמא ימרון ידנא תקיפת לנא ולא מן קדם יי הות כל דא כח ארי עם מאבדי עצה אנון ולית בהון סוכלתנו כט אלו חפימו אסתפלו בדא סברו מה יהי בסופיהון ל אכדין ירדוף חד אלפא ותרין יערקון לרבותא אלהן (ארי) תקיפהון מסרנון ויי אשלמנון לא ארי לא כתקפנא תקפהון ובעלי דכבנא הוו דננא לב ארי כפרענות עמא וסדום פרענותהון ולקוטהון כעם עמרה מחתהון בישין פרישי חוין ותשלמת עובדיהון כמרותהון לג הא כמרת תניניא כס פרענותהון וכריש פתני חוין אכזראין לד הלא כל עובדיהון גלן קדמי גניזין ליום דינא באוצרי לה קדמי פרענותא ואנא אשלם

פירוש רש"י

שופטים אותנו, הרי שצורנו מוכרנו להם: (לב) כי מגפן סדום גפנם. מסב למעלה, אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם, לפי שמעשיהם מעשה סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה, כמו "ושדמות לא עשה אכל" (בנבואת חבקוק, תרי עשר יג:ג), "בשדמות קדרון" (מלכים לג:כג): ענבי רוש. עשב מר: אשכולות מרורות למו. משקה מר ראוי להם, לפי מעשיהם פרענותם. וכן תרגם אונקלוס "ותושלמת עובדיהון כמרותהון": (לג) חמת תנינים יינם. כתרגומו, "הא כמרת תניניא כוס פורענותהון", הנה כמרירות נחשים כוס משתה פרענותם: וראש פתנים. כוסם, שהוא אכזר לנשוף. אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו, כסבורים הם ששכחתי מעשיהם, כלם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם "כמוס עמדי": (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזמן פרענות נקם, וישלם להם כמעשיהם, הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים "ושלם" שם דבר, כמו 'ושלום', והוא מגזרת "והדבר אין בהם" (ירמיה ג:יג), כמו 'והדבור'. ואימתי אשלם להם,

והא' התיכונה אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי החולקת תיבה זו לג' תבות, 'אמרתי אף אי הם', אמרתי באפי אתנם כאלו אינם, שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז-כט) לוֹלֵי כַעַס אוֹיֵב אָגוּר. אם לא שפכעס אויב כנוס עליהם להשחיתם, ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדלה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדלה בי, וזהו שנאמר "פן ינכרו צרימו", ינכרו הדבר לתלות גבורתו בעבודה זרה שאין הגדלה שלו, "פן יאמרו ידנו רמה וגו'". כי אותו גוי "אוֹבֵד עֲצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה", שאלו היו חכמים "ישכילו זאת איכה ירדוף וגו'": (כט) יִבְנוּ לְאַחֲרֵיתָם. יתנו לב להתבונן לסוף פרענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידנו, וליבר' בלעז: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין ש"השם הסגירם" ולא להם ולאליהם הנצחון, שהרי עד הנה לא יוכלו כלום אליהם פנגד צורנו, כי לא כסלענו סלעם. כל צור" שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו אויבינו

כֹּחַ	לְעַתְּ תִּמּוּט רַגְלֶם	כִּי קָרוֹב יוֹם אֵינֶם	הַאֲזִינוּ
לֹא	וְחַשׁ עֲתֹדֹת לָמוֹ:	כִּי־יִדְּיִן יְהוָה עִמּוֹ	
	וְעַל־עַבְדֵיכֶם יִתְּנֶם	כִּי יִרְאֶה כִּי־אֲזַלְתִּי יָד	
לֹא	וְאָפֶס עֲצוּר וְעָזוֹב:	וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ	
לֹא	צוּר חֲסִיו בּוֹ:	אֲשֶׁר חָלַב זַבְחֵימוֹ יֹאכְלוּ	
	יִשְׁתּוּ יַיִן נְסִיכֶם	יִקְוּמוּ וַיַּעֲזְרְכֶם	
לֹא	יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה:	רְאוּ עֲתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא	
	וְאִין אֱלֹהִים עִמָּדִי	אֲנִי אֲמִית וְאֲחִיָּה	
	מִחֲצַתִּי וְאֲנִי אֲרָפֵא	וְאִין מִיָּדִי מִצִּיל:	
מִ	כִּי־אֲשָׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי	וְאֲמַרְתִּי חִי אֲנֹכִי לְעֹלָם:	שׁ שׁ י ו
מֵא	אִם־שָׁנוֹתִי בְּרַק חֲרָבִי	וְתֹאחֲזוּ בְּמִשְׁפָּט יָדִי	

תרגום אונקלוס

לְעַדְן דִּיגְלוֹן מֵאַרְעֵהוֹן אַרְי קָרִיב יוֹם תִּבְרַהוֹן וּמִבַּע דְּעִתִּיד לְהוֹן לוֹ אַרְי יָדִין ?? דִּינָא דְעֵמָה וּפְרַעְנוֹת עַבְדוּהִי צְדִיקָא יִתְפַּרַע אַרְי גְּלִי קְדֻמוּהִי דְבַעְדָּן דִּתְתַקַּף עֲלֵיהוֹן מַחַת סָנְאָה יְהוֹן מִטְלִטְלִין וְשׁוּבִיקִין לוֹ וַיִּימַר אֵן דְּחִלְתְּהוֹן תְּקִיפֵא דְהוּוֹ רְחִיצִין בַּהּ לֹא דִי תִרְבַּ נִכְסְתְּהוֹן הוּוֹ אֲכִלִין שְׁתָּן חֲמַר נִסְפִּיהוֹן יְקוּמוֹן כַּעַן וַיִּסְעִדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלִיכוֹן מִגֵּן לֹט חֲזוֹ כַּעַן אַרְי אֲנָא הוּא וְלִית אֱלֹהַּ בַּר מִנִּי אֲנָא מִמִּית וּמַחֲיָה מַחֲיָא וְאַף מְסִינָא וְלִית מִן יָדִי מִשׁוּב מֵ אַרְי אֲתַקְנִית בְּשִׁמְיָא בֵּית שְׁכַנְתִּי וְאַמְרִית קָם אֲנָא לְעֹלְמִין מֵא אִם עַל חַד תְּרִין כְּחִיזוּ בְּרַקֵּא מִסוּף שְׁמִיָּא וְעַד סוּף שְׁמִיָּא תִתְגְּלִי חֲרָבִי וְתִתְקַף בְּדִינָא יָדִי

פירוש רש"י

בְּצִאתֶם לְצַבָּא עַל הָאוֹיֵב, בְּלַעַז מֵיַיִנוֹדוֹר: עֲצוּר. הוּא הַנּוֹשֵׁעַ בְּמַעֲצוֹר הַמּוֹשֵׁל: עוֹזֵב. מְחַזֵּק, כְּמוֹ "וַיַּעֲזֹבוּ יְרוּשָׁלַם עַד הַחוֹמָה" (עוֹרָא הַכַּט), "אֵיךְ לֹא עֲזָבָה עִיר תְּהִלָּה" (יִרְמִיָּה כח:כד), אִינְפוֹרְצִדוֹר: (לֹא) וְאָמַר. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם, "אֵי אֱלֹהֵימוֹ" שְׁעַבְדוּ: צוּר חֲסִיו בּוֹ. הַסֵּלַע שֶׁהָיוּ מִתְכַּסִּין בּוֹ מִפְּנֵי הַחֲמָה וְהַצְּנָה, כְּלוֹמַר שֶׁהָיוּ בְּטוֹחִין בּוֹ לְהִגֵּן עֲלֵיהֶם מִן הָרַעָה: (לֹא) אֲשֶׁר חָלַב זַבְחֵימוֹ. הָיוּ אוֹתָן אֱלֹהוֹת אוֹכְלִים שֶׁהָיוּ מְקַרְיָבִים לְפָנֵיהֶם, וְשׁוֹתִין יַיִן נְסִיכֶם: יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה. אוֹתוֹ הַצּוּר יְהִיה לָכֶם מַחֲסֵה וּמִסְתוֹר: (לֹא) רְאוּ עֲתָה. הִבִּינוּ מִן הַפְּרַעְנוֹת שֶׁהִבְאֵתִי עֲלֵיכֶם וְאִין לָכֶם מוֹשִׁיעַ, וּמִן הַתְּשׁוּעָה שְׁאוּשִׁיעֵכֶם וְאִין מוֹחֶה בְּיָדִי, כִּי "אֲנִי אֲנִי הוּא", אֲנִי לְהַשְׁפִּיל וְאֲנִי לְהָרִים: וְאִין אֱלֹהִים עִמָּדִי. עוֹמֵד כְּנִגְדִי לְמַחֹת: עִמָּדִי. דוּגְמָתִי וְכְמוֹנִי: וְאִין מִיָּדִי מִצִּיל. הַפּוֹשְׁעִים בֵּי: (מ) כִּי אֲשָׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי. כִּי בַחֲרוֹן אַפִּי אֲשָׂא יָדִי אֶל עַצְמִי בְּשׁוּבְעָה: וְאֲמַרְתִּי חִי אֲנֹכִי. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה הוּא, אֲנִי נִשְׁבַּע "חִי אֲנֹכִי": (מֵא) אִם שָׁנוֹתִי בְּרַק חֲרָבִי. אִם אֲשַׁנֵּן אֶת לְהַב חֲרָבִי, כְּמוֹ "לְמַעַן יִהְיֶה לָּהּ בְּרַק" (יִחְזַקְאֵל יב:יט), שְׁפִלְנִדוֹר: וְתֹאחֲזוּ בְּמִשְׁפָּט יָדִי. לְהַנִּיחַ מִדַּת רַחֲמִים בְּאוֹיְבֵי שֶׁהֲרַעוּ לָכֶם, "אֲשֶׁר אֲנִי קִצְפָּתִי מֵעַט וְהֵמָּה עֲזְרוּ לְרַעָה" (בְּנִבְאוֹת זְכַרְיָה, תְּרִי עֶשֶׂר טו:טז).

לְעַתְּ תִּמּוּט רַגְלֶם, כְּשֶׁתַּתּוֹם זְכוֹת אֲבוֹתֶם שֶׁהֵם סְמוּכִים עֲלֵיהֶם: כִּי קָרוֹב יוֹם אֵינֶם. כְּשֶׁאַרְצָה לְהִבְיָא עֲלֵיהֶם יוֹם אֵינֶם, קָרוֹב וּמְזֻמָּן לְפָנֵי לְהִבְיָא עַל יָדֵי שְׁלוּחִים הַרְבֵּה: וְחַשׁ עֲתֹדוֹת לָמוֹ. וּמֵהָר יָבֹאוּ הַעֲתִידוֹת לָהֶם: וְחַשׁ. כְּמוֹ "יִמְהַר יַחֲשִׁיעַ" (יִשְׁעִיָּה ב:כג). עַד כַּאֲן הָעִיד עֲלֵיהֶם מִשֶּׁה דְבָרֵי תוֹכְחָה לְהִיֹּת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעַד, כְּשֶׁתְּבוֹא עֲלֵיהֶם הַפְּרַעְנוֹת יִדְעוּ שְׁאֲנִי הוֹדַעְתִּים מֵרֹאשׁ, מִכַּאֲן וְאֵילָף הָעִיד עֲלֵיהֶם דְּבָרֵי תְּנַחֲמוּמִין שֶׁיָּבֹאוּ עֲלֵיהֶם כְּכֹלֹת הַפְּרַעְנוֹת, כְּכֹל אֲשֶׁר אָמַר לְמַעַלָּה "וְהִיָּה כִי יָבֹאוּ עֲלֵיךְ וְגו' הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וְגו' וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְגו'" (לְעִיל כג:כא,כג): (לֹא) כִּי יָדִין ה' עִמּוֹ. כְּשִׁישְׁפּוֹט אוֹתֶם בְּיִסּוּרִין הִלְלוּ הָאֲמוּרִים עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ "כִּי כִם יָדִין עַמִּים" (אִיּוֹב ז:פח), יִיטֵר עַמִּים. "כִּי" זֶה אֵינוֹ מִשְׁמַשׁ בְּלִשׁוֹן "דְּהֵא" לְתַת טַעַם לְדְבָרִים שֶׁל מַעַלָּה, אֲלָא לְשׁוֹן תְּחִלַּת דְּבוּר, כְּמוֹ "כִּי תְּבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ" (וַיִּקְרָא יט:נה), כְּשִׁישְׁבֹאוּ עֲלֵיהֶם מִשְׁפָּטִים הִלְלוּ וַיִּתְּנֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל עַבְדֵי לְשׁוּב וּלְרַחֵם עֲלֵיהֶם: יִתְּנֶם. לְשׁוֹן הַפֶּךְ הַמְּחַשְׁבָּה, לְהַטִּיב אוֹ לְהַרְע: כִּי יִרְאֶה כִּי אֲזַלְתִּי יָד. כְּשִׁירְאָה כִּי יָד הָאוֹיֵב הוֹלֶכֶת וְחוֹזֶקֶת מֵאֵד עֲלֵיהֶם, וְ"אָפֶס" בְּהֵם "עֲצוּר וְעָזוֹב": עֲצוּר. נוֹשֵׁעַ עַל יָדִי עוֹצֵר וּמוֹשֵׁל שְׁיַעֲצוּר בְּהֵם: עוֹזֵב. עַל יָדִי עוֹזֵב. עוֹצֵר הוּא הַמוֹשֵׁל הַעוֹצֵר בְּעַם שֶׁלֹּא יִלְכוּ מִפְּזָרִים

כֹּה

אָשִׁיב נַקְם לְצָרָי

וְלַמְשַׁנְאֵי אֲשֵׁלֶם:

הַאֲזִינוּ

מִבְּאֲשֶׁכִיר חֲצִי מִדָּם

וְחֹרְבֵי תֹאכַל בָּשָׂר

מִדָּם חָלָל וְשִׁבְיָה

מֵרֹאשׁ פְּרַעוֹת אוֹיֵב:

מִגְהַרְגֵינוּ גוֹיִם עִמּוֹ

כִּי דָם-עֲבָדְיוֹ יִקּוּם

וְנַקְם יִשְׁיב לְצָרָיו

וְכִפֹּר אֲדָמְתוֹ עִמּוֹ:

תרגום אונקלוס

אתב פרענותא לסנאי ולבעלי דבכי אשלם מב ארוי גירי מדמא וחרבי תקטול בעממא מדם קטילין ושכין לאעדאה כתרין מריש סנאה ובעל דבכא מג שבחו עממא עמה ארי פרענות עבדוהי צדיקא יתפרע ופרענות יתיב לסנאוהי ויכפר על ארעה ועל עמה

פירוש רש"י

רבי נחמיה דורשה כלפי האמות כי גוי אבד עצות המה (פסוק כח) כמו שפרשתי תחלה, עד ואויבינו פלילים (פסוק לא): כי מגפן סדם גפנם (פסוק לב) של אמות: ומשדמת עמרה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדלה ב: ענבמו ענבי רוש. הוא שאמר "לולי כעם אויב אגור" (פסוק כז) על ישראל להרעילם ולהמרינם, לפיכך אשכלת מרות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני: חמת תגינים יינם (פסוק לג) מוכן להשקותם על מה שעושיין להם: כמס עמדי (פסוק לד) אותו הכוס, שנאמר "כי כוס ביד ה' וגו'" (תהלים מזמור עד שלנו: ט): לעת תמוט רגלם (פסוק לה) כענין שנאמר "תרמסנה רגל" (ישעיה י"ט): כי ידין ה' עמו (פסוק לו) בלשון זה משמש "כי ידין" בלשון דהא, ואין "ידין" לשון יסורין, אלא לשון 'כי יריב' את ריבם מיד עושקיהם, כי יראה כי אולת יד וגו': ואמר אי אלהימו (פסוק לו) והאויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרכת, כענין שנאמר "ותרא איבתי ותכסה בושה האמרה אלי אי ה' אלהיך" (בנבואות מיכה, תרי עשר יא:ג): ראו עתה כי אני וגו' (פסוק לט) אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו, ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא, מאתי באת עליהם הרעה, ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל. שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: כי אשא אל שמים ידי (פסוק מ) כמו 'כי נשאתי', תמיד אני משרה מקום שכניתי בשמים, כתרגומי. אפלו חלש למעלה וגבור למטה, אימת עליון על התחתון, וכל שכן שגבור למעלה וחלש למטה: ידי. מקום שכניתי, כמו "איש על ידו" (במדבר כ"ז), והיה בידי להפרע מכם, אבל אמרתי ש"חי אנכי לעולם", איני ממחר לפרע לפי שיש לי שהות בדבר, כי אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם, והיכולת בידי לפרע מן המתים ומן החיים. מלך בשר ודם שהוא הולך למות, ממחר נקמתו להפרע בחייו, כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו, אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם, אפרע במוותם: אם שונתי ברק חרבי (פסוק מא) הרבה "אם" יש שאינם תלוין, כשאשנן ברק חרבי ותאחו במשפט ידי, כלו כמו שפרשתי למעלה:

אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר "ותאחו במשפט ידי", לא כמדת בשר ודם מדת הקדוש ברוך הוא, מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו, והקדוש ברוך הוא זורק חציו ויש בידו להשיבם כאלו אוהין בידו, שהרי ברק הוא חצו, שנאמר כאן "ברק חרבי ותאחו במשפט ידי", והמשפט הזה לשון פרענות הוא, בלעז יושטיצי"א: (מב) אשכיר חצי מדם. האויב: וחרבי תאכל בשר. בשרם: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב. מפשע תחלת פרעות האויב, כי כשהקדוש ברוך הוא נפרע מהאמות, פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרעה שפרצו בישראל: (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האמות את ישראל, ראו מה שבחה של אמה זו שדבקו בהקדוש ברוך הוא בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו, יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם, כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס, כענין שנאמר "מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה" (בנבואות יואל, תרי עשר ה:כה), ואומר "מחמס אחיך יעקב וגו'" (בנבואות עובדיה, תרי עשר ח:מב): וכפר אדמתו עמו. ויפסי אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס, כמו "אכפרה פניו" (בראשית ל"ח) "אנחנייה לרוגזיה": וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו "עמו", כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת, וכן הוא אומר "רצית ה' ארצך" (תהלים מזמור פד שלנו:ב), במה רצית ארצך, "שבת שבית יעקב". בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה דורש פלה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את פלה כנגד האמות. רבי יהודה דורשה כלפי ישראל, אמרתי אפאיהם (פסוק כז) כמו שפרשתי, עד ולא ה' פעל כל זאת (פסוק כז). כי גוי אבד עצות המה (פסוק כח) אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה. ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד (פסוק ל) מן האמות אלף מהם, אם לא כי צורם מכרם (שם). כי לא כצורנו צורם (פסוק לא), הכל כמו שפרשתי עד תכליתו.

כֹּחַ מִדְּיָבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי קַמֹּחַ שְׁבִיעֵי יָדָיִם
 מִהָעַם הוּא וְהוֹשִׁיעַ בֶּן־נֹון׃ וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־
 מִזְמוֹת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׁימוּ
 לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מַעֲיֵד בְּכֶם הַיּוֹם
 אֲשֶׁר תִּצְוּם אֶת־בְּנֵיכֶם לְשַׁמֵּר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דְּבָרֵי
 מִזְמוֹת הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ כִּי לֹא־דָבַר רַק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיִּיכֶם
 וּבְדַבַּר הַזֶּה תִּתְּרִיכוּ יָמִים עַל־הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
 אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
 מִחַ, מִטְ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃ עֲלֶה קַמֹּחַ מִפְּטִיר
 אֶל־הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הַר־נֹבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר

תרגום אונקלוס

מד ואתא משה ומליל ית כל פתגמי תשבחתא הדא קדם עמא הוא והושע בר נון מה ושיצי משה למלא ית כל פתגמיא האלין עם כל ישראל מו ואמר להון שווי לבכון לכל פתגמיא די אנא מסהד בכון יומא דין די תפקדונון ית בניכון למטר למעבד ית כל פתגמי אורייתא הדא מו ארי לא פתגם רקא הוא מנכון ארי הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה מה ומליל יי עם משה בכון יומא הדין למימר מט סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו די בארעא דמואב די על אפי ירחו וחזי ית ארעא דנענע די אנא יהב לבני ישראל לאחסנא נ ומות בטורא די את סלק לתמן

פירוש רש"י

מתאווים לדבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג' מקומות נאמר "בעצם היום הזה". נאמר בנח "בעצם היום הזה בא נח וגו'" (בראשית ה:כו), במראית אורו של יוס, לפי שהיו בני דורו אומרים, בכך וכך, אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו לכנס בתבה, ולא עוד אלא אנו נוטלין פשילין וקרדומות ומבקעין את התבה. אמר הקדוש ברוך הוא, הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר "בעצם היום הזה הוציא ה'" (שמות ט:כג), לפי שהיו מצריים אומרים, בכך וכך, אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחין אותם לצאת, ולא עוד אלא אנו נוטלין סיפות וכלי זין והורגין בהם. אמר הקדוש ברוך הוא, הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. אף פאן במיתתו של משה נאמר "בעצם היום הזה", לפי שהיו ישראל אומרים, בכך וכך, אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו, אדם שהוציאנו ממצרים, וקרע לנו את היס, והוריד לנו את המן, והגינו לנו את השלול, והעלה לנו את הבאר, ונתן לנו את התורה, אין אנו מניחין אותו. אמר הקדוש ברוך הוא, הריני מכניסו בחצי היום וכי:

מפתח סדרי התנ"ך לפסוק מג הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: נקמת ה' בגוים גם בירמיה ראש סדר כח לכך הנה ימים באים נאם ה' והשמעתי אל־רבת בני־עמון תרועת מלחמה והיתה לתל שממה ובנתיה באש תצתנה וירש ישראל את־ירשוי אמר ה': ובישעיה ראש סדר ו ולקחום עמם והביאום אל־מקומם והתנחלום בית־ישראל על אדמת ה' לעבדים ולשפחות והיו שבים לשביהם ורדו בנגשיהם: וגם בראש סדר כא והאכלתי את־מוניף את־בשרם וכעסו דםם ושפרון וידעו כל־בשר כי אני ה' מושיעך וגאלך אביר יעקב: ועיין גם ביחזקאל טז:א.

כז

עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאָה אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי
 יִשְׂרָאֵל לְאֶחְזָה: וּמַת בָּהֶר אֲשֶׁר אַתָּה עֲלֶיהָ שָׁמָּה
 וְהָאֶסְפָּא אֶל־עַמִּיךָ כְּאֲשֶׁר־מַת אֶהְרֹן אֶחִידְךָ בְּהַר הַהָר
 וַיֵּאֶסְפָּא אֶל־עַמּוּיוֹ: עַל־אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל בְּמִי־מְרִיבַת קֹדֶשׁ מִדְּבַר־צֵן עַל אֲשֶׁר
 לֹא־קִדְשִׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי מִנְגִיד תִּרְאָה
 אֶת־הָאֶרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאֶרֶץ אֲשֶׁר־אָנִי נֹתֵן
 לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

כז א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי קָן וְזֹאת הַבְּרָכָה
 ב יִשְׂרָאֵל לְפָנָי מוֹתוֹ: וַיֹּאמֶר יְהוָה מְסִינֵי בָא וְזָרַח מִשְׁעִיר
 לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּאֲרֹן וְאַתָּה מִרְבַּבַת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ
 ג אֲשֶׁר־[אִשׁ דָּת] לָמוֹ: אֶף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קֹדְשָׁיו בִּידְךָ

תרגום אונקלוס

וּתְתַכְנֵשׁ לְעַמְּךָ כְּמַת דְּמִית אֶהְרֹן אֶחֱוֹךְ בְּהָר טוֹרָא וְאַתְכַּנִּישׁ לְעַמְּךָ נָא עַל דִּי שְׁקַרְתוּן בְּמִימְרֵי בְּגוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מִצוֹת רְקַם מִדְּבָרָא דְּצִין עַל דִּי
 לֹא קִדְשִׁתוּן יְתִי בְּגוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נִב אַרְי מִקְבַּל תַּחְזִי יַת אַרְעָא וְלִתְמֵן לֹא תַעוּל לְאַרְעָא דִּי אָנָּא יְהִיב לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
 א וְדָא בְּרַכְתָּא דִּי בְּרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיא דְּיִי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְדָם מוֹתָהּ כ וְאָמַר יְיָ מְסִינֵי אֶתְגַּלִּי וְזָהוּר יִקְרָה מִשְׁעִיר אֶתְחַזִּי לְנָא אֶתְגַּלִּי כְּבִרְתָּהּ מִטוֹרָא
 דְּפָאֲרֹן וְעַמְּךָ רַבְּבַת קֹדִישִׁין כְּתַב יְמִינָה מְגוֹ אֲשֶׁתָּא אוֹרִיתָא יְהִיב לְנָא ג אֶף חֲבִיבְנוֹן לְשִׁבְטֵיָא כָּל קֹדִישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּבִבּוֹרָא אֶפְקִנוֹן מִמְצָרִים

פירוש רש"י

מְקוֹם, וְאַחַר כֵּךְ פָּתַח בְּצָרְכֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וּבִשְׂבַח שִׁפְתָּח בּוֹ
 יֵשׁ בּוֹ הַזְכָּרַת זְכוֹת לְיִשְׂרָאֵל, וְכֹל זֶה דֶּרֶךְ רְצוּי הוּא, כְּלוּמַר
 כְּדָאִי הֵם אֵלּוּ שֶׁתַּחֲוִיל עֲלֵיהֶם בְּרַכָּה: מְסִינֵי בָּא. יֵצֵא לְקִרְאָתְךָ
 כְּשֶׁבָאוּ לְהִתְיַצֵּב בְּתַחְתִּית הַהָר כַּחֲתוּן הַיּוֹצֵא לְהַקְבִּיל פְּנֵי כְּלָה,
 שֶׁנֶּאֱמַר "לְקִרְאָת הָאֱלֹהִים" (שְׁמוֹת טו:יב), לְמַדְּנוּ שֶׁיֵּצֵא כְּנִגְדָם:
 וְזָרַח מִשְׁעִיר לָמוֹ. שִׁפְתָּח לְבָנֵי עֵשׂוֹ שֶׁיִּקְבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא רְצוּ:
 הוֹפִיעַ. לָהֶם: מֵהַר פָּאֲרֹן. שֶׁהֵלֶךְ שָׁם וּפְתַח לְבָנֵי יִשְׂמַעֵאל
 שֶׁיִּקְבְּלוּהָ וְלֹא רְצוּ: וְאַתָּה. לְיִשְׂרָאֵל: מִרְבַּבּוֹת קֹדֶשׁ. וְעַמּוֹ מְקַצֵּת
 רַבְּבוֹת מְלֹאכֵי קֹדֶשׁ, וְלֹא כָּלָם וְלֹא רַבָּם, וְלֹא כְּדֶרֶךְ בְּשׂוֹר וְדָם
 שֶׁמֶרְאָה כָּל כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וּתְפָאֲרָתוֹ בְּיוֹם חֲפָתוֹ: אִשׁ דָּת. שֶׁהִיְתָה
 כְּתוּבָה מֵאִז לְפָנָיו בְּאִשׁ שְׁחוּרָה עַל גְּבִי אִשׁ לְכַנְּהָ, נֹתֵן לָהֶם
 בְּלוּחוֹת כְּתַב יָד מִינּוֹ. דְּבַר אַחַר "אִשׁ דָּת", כְּתַרְגּוּמוֹ,
 שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם מִתּוֹךְ הָאִשׁ: (ג) אֶף חֹבֵב עַמִּים. גַּם חֲבָה יִתְרָה
 חֲבַב אֶת הַשְּׂבָטִים, כָּל אֶחָד וְאֶחָד קְרוּי "עַם", שֶׁהָרִי בְּנִימִין
 לְבָדוֹ הָיָה עֲתִיד לְהוֹלֵד כְּשֶׁאָמַר הַקּוֹדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא
 לְיַעֲקֹב "גּוֹי וְקָהַל גּוֹיִם יְהִיָּה מִמֶּךָ" (בְּרֵאשִׁית לב:ג): כָּל קֹדְשָׁיו
 בִּידְךָ. נַפְשוֹת הַצַּדִּיקִים גְּנוּזוֹת אִתּוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וְהִיְתָה
 נַפְשׁ אֲדֹנָי צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" (שְׁמוּאֵל טז:לב):

(ג) כְּאֲשֶׁר מַת אֶהְרֹן אֶחֱוֹךְ. בְּאוֹתָהּ מִיְתָה שְׂרָאִית וְחַמְדַּת אוֹתָהּ,
 שֶׁהִפְשִׁיט מֹשֶׁה אֶת אֶהְרֹן בְּגַד רֵאשׁוֹן וְהִלְבִּישׁוֹ לְאַלְעָזָר, וְכֵן
 שְׁנֵי, וְכֵן שְׁלִישֵׁי, וְרָאָה בְּנוֹ בְּכַבּוּדוֹ. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, אֶהְרֹן אֶחֱוֹי,
 עֲלֶה לְמִטָּה, וְעֲלֶה. פְּשׁוּט יָרִיד, וּפְשׁוּט. פְּשׁוּט רִגְלֶיךָ, וּפְשׁוּט.
 עֲצוּם עֵינֶיךָ, וְעֲצוּם. קְמוּץ פִּיד, וְקְמוּץ. וְהֵלֶךְ לוֹ. אָמַר מֹשֶׁה,
 אֲשֶׁרִי מִי שְׁמַת בְּמִיְתָה זֹו: (נא) עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי. גְּרַמְתֶּם
 לְמַעוֹל בִּי: עַל אֲשֶׁר לֹא קִדְשִׁתֶּם אוֹתִי. גְּרַמְתֶּם לִי שְׁלֹא אֶתְקַדְשׁ.
 אָמַרְתִּי לָכֶם "וְדַבַּרְתֶּם אֶל הַסְּלַע" (בַּמִּדְבָּר יז:לח) וְהֵם הַכּוּהֹנִים,
 וְהַצִּרְכוּ לְהַכּוֹתוֹ פְּעַמִּים, וְאֵלּוּ דִּבְרוּ עִמּוֹ וְנִתֵּן מִימּוֹ בְּלֹא
 הַכָּאָה, הָיָה מִתְקַדֵּשׁ שֵׁם שְׁמַיִם, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים, וְמָה
 הַסְּלַע הִזָּה שְׁאִינוֹ לְשֹׁכֵר וְלֹא לְפָרְעֵנוֹת, אִם זָכָה אֵין לוֹ מִתֵּן
 שְׁכָר וְאִם חָטָא אֵינוֹ לוֹקָה, כֵּךְ מְקִים מִצְוֹת בּוֹרְאוֹ, אָנוּ לֹא כָּל
 שְׁכָן: (נב) כִּי מִנְגִיד. מִרְחֹק: תִּרְאָה וְגו'. כִּי אִם לֹא תִרְאָנָה עַכְשָׁיו,
 לֹא תִרְאָנָה עוֹד בְּחַיֶּיךָ: וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא. כִּי יִדְעַתִּי כִּי חֲבִיבָה הִיא
 לְךָ, עַל כֵּן אָנִי אוֹמֵר לְךָ עֲלֶה וְרָאָה:

סדר כז (א) וְזֹאת הַבְּרָכָה. לְפָנָי מוֹתוֹ. סְמוּךְ לְמִיתָתוֹ, שְׁאֵם לֹא
 עַכְשָׁיו אֵימְתִי: (ב) וַיֹּאמֶר ה' מְסִינֵי בָּא. פְּתַח תַּחְלָה בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל